

RECENZIO: BRONZKORI ÉLETTÖRTÉNETEK MAGYARORSZÁGON (KR. E. 3–2. ÉVEZRED)

CLAUDIO CAVAZZUTI¹

Magyar Régészeti 14. évf. (2025) 4. szám, pp. 40–41.

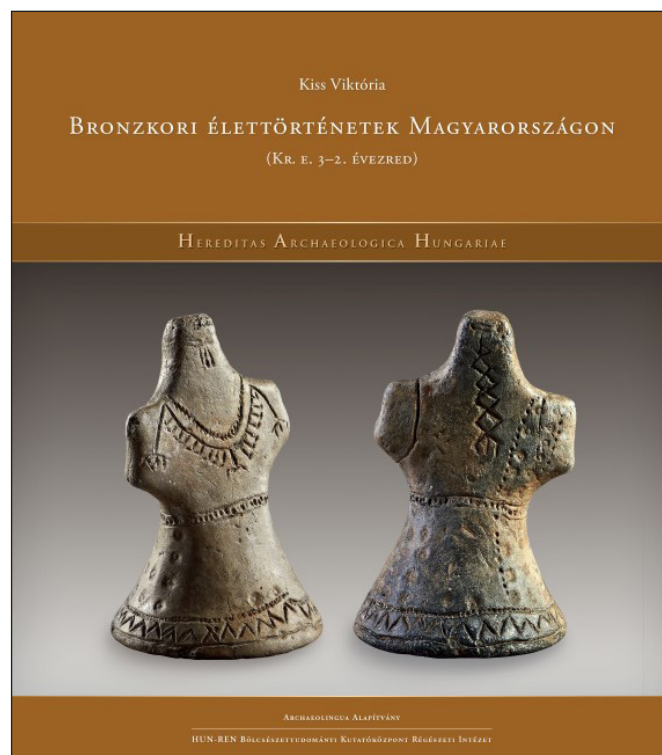
Néhány évvel ezelőttig csak néhány figyelemre méltó őskori személyiség volt „név szerint”, nemzetközileg ismert. Közülük megemlíthetjük az Arene Candide „hercegét”, az amesburyi íjászt, az egtvedi lányt, a skrydstrupi nőt és talán a legnépszerűbbet, Ötzt. Az őskor kutatói három fő okból törekedtek arra, hogy megkérdőjelezzék e történelem (vagyis írásos források) előtti személyek névtelenségét: kivételesen jó állapotban őrződtek meg, különleges tárgyakkal együtt találták meg őket, és a testük és a hozzájuk kapcsolódó leletek elemzéséből nyert információk fényt deríthetnek életük, kapcsolataik és identitásuk különböző aspektusaira. Ez a törekvés talán az írott történelem társadalmával foglalkozó régészeknek is szólt, mintegy azt állítva: „Lehet, hogy nem tudjuk a nevüket, de minden mást felderíthetünk.”

Kiss Viktória könyve, a *Bronzkori élettörténetek Magyarországon (Kr. e. 3–2. évezred)* bővíti ezen ismert személyek számát, és ami még fontosabb, szélesíti ezeknek az életrajzoknak a társadalmi spektrumát azzal, hogy 14 magyarországi esetet mutat be, a harang alakú edények kultúrája korától a késő bronzkorig.

A kötet öt fő fejezetből áll. A bevezetőben a szerző átfogó képet ad a Kárpát-medence bronzkoráról, integrálva a már meglévő terepi adatokat és anyagvizsgálatokat a bioarcheológia legújabb eredményeivel, különös tekintettel az archaikus DNS-re és az izotópos vizsgálatokra. Ezen általános áttekintés alapján Kiss 14 személy életrajzára összpontosít. Mindegyikük egy-egy különálló időrendi fázist, kultúrát és társadalmi szerepet képvisel. Ezeket a témákat aprólékos részletességgel mutatja be, hivatkozva a vonatkozó tudományos irodalomra, és illusztrálva, hogy a régészet, a bioantropológia, a genetika és az izotópos elemzés mit tár fel életükről a közösségeik tágabb kontextusában.

A bemutatott esettanulmányok között szerepel a balatonakali főnök (Kisapostag-kultúra), a Vátya-kultúra Szigetszentmiklós-ürgehegyi urnatemetőjéből előkerült magas rangú nő (241. sír) és a halomsíros kultúra Emőd-istvánmajori temetőjéből származó sámán/gyógyító (116. sír). Kiss kevésbé „rangos” személyeket is bemutat, mint például a harang alakú edények kultúrája Budakalász-csajerszkei lelőhelyén feltárt fémművest (276. sír), a Gáta-Wieselburg-kultúra nagycenki ácsmesterét (55. sír), valamint a Sósút-Barátház (261/314. objektum) és Érd-Hosszúföldek (1106. objektum) településein tárológödrökbe temetett közembereket.

A negyedik fejezetben Kiss két, bioantropológiai és fenotípusos elemzés alapján készült arc-rekonstrukció folyamatát és eredményeit mutatja be. Ezek a rekonstrukciók az egyének kézzelfoghatóbb és realisabb vizuális megjelenítését szolgálják.

Kiss Viktória: *Bronzkori élettörténetek Magyarországon (Kr. e. 3–2. évezred)*. Hereditas Archaeologica Hungariae 5. Budapest: Archaeolingua Alapítvány – HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, 2025. 208 pp.

¹ Associate Professor of Prehistory and Protohistory, Department of History and Culture, Alma Mater Studiorum - Università di Bologna. E-mail: claudio.cavazzuti3@unibo.it

Az ötödik fejezet visszatér a tágabb társadalmi kontextusra, és azt vizsgálja, hogyan integrálódtak ezek az egyének a bronzkori főnökségekbe, saját falvaikba és háztartásaikba, valamint azt, hogy milyen szerveződés és hierarchia határozta meg társadalmi környezetüket. Kiss konkrét életrajzi narratívákat alkalmaz — *histoire événementielle* formájában — egy általánosabb történeti kép megalkotásához (a braudeli *histoire structurelle* értelmében), és ez egyszerre bizonyul hatékonnak és intellektuálisan gondolatébresztőnek, és egyben további finomításra és kutatásra is ösztönöz. A könyvben vázolt esetekben a bioantropológia alapvető szerepet játszik, mivel a biológiai identitás – különösen az elhunyt neme és életkora – az egyéni életrajzok rekonstruálásának első lépését képezi. Ez a hangsúly a magyar régészetben régóta fennálló fizikai antropológiai hagyományt tükrözi, amely olyan tudósok munkásságára épül, mint Acsádi és Nemeskéri, és amelyet tovább gazdagítanak az archeogenetikára és biogeokémiára specializálódott hazai laboratóriumok legújabb eredményei.

Ugyanakkor konstruktív kritikaként felröghatjuk Kiss könyvének, hogy az egyének életrajzeit kiegészíthetné a tárgyak életrajzának átfogóbb vizsgálata (vö. HARDING 2021). A tárgyalt egyének többségét jelentős sírmellékletekkel, különösen fémtárgyakkal, borostyánnal vagy kagylókkal temették el. Például, bár a balatonakali főnök sírmellékleteit ólomizotóp-elemzésnek vetették alá a réz eredetének vizsgálata érdekében, az eredmények nem kerültek publikálásra (lásd a 246. jegyzetet). Borostyánt csak egy esetben, a Sükösd-Árpád-dűlő temető 1. sírjából származó nő temetkezéséből elemezték. Véleményem szerint az egyének és sírmellékleteik – különösen a fegyverek és ékszerek – közötti kötődés gyakran annyira szoros volt mind szimbolikusan, mind konkrét kapcsolatok szempontjából, hogy nehéz elkülöníteni a tárgyi kultúrát az identitástól.

Nemrég részt vettem egy kutatásban, amely a Vezúv környékén (Campania, Olaszország) található kora bronzkori temetkezésekből származó emberi maradványokat és fémtárgy mintákat elemezte, amelyek közül néhány az „Avellino” kitörés előtt, mások pedig utána keletkeztek (DE FALCO et al. 2025). Bár a $^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$ izotóparányok alapján a helyi lakosság volt túlsúlyban, a sírmellékletek (török és tük) jellegzetesen közép-európai típusúak voltak, és a réz több forrásból származott, nevezetesen Toszkánából, a Balkánról és Ibériából/Szardíniáról.

Ez alátámasztja azt az elképzelést, hogy a Kiss tanulmányában tárgyalt időszakban (a Kr. e. 3–2. évezredben) az emberek kulturális identitását erősen befolyásolta a hálózat, amelyhez tartoztak az utazásaik, a cserekapcsolataik, valamint az e kapcsolatok nyomán átvett ideák és szimbólumok. Ezért az anyagvizsgálatokból származó kvantitatív adatok integrálása fontos lépés afelé, hogy ezeknek az egyéneknek az életrajzát mélyebben és árnyaltabban megismerjük.

Az őskori régészet régóta a hosszútávú (*long durée*) jelenségek tanulmányozásában ér el kiemelkedő eredményeket, mivel az abszolút kronológia nem képes naptári pontosságú időrendet felállítani. Ennek köszönhetően a régészek jártasságot szereztek a hosszú távú történelmi folyamatok megértésében. A jelenlegi kihívás az, hogy ezt az átfogóbb képet egyéni történetek bevonásával kiegészítsük. Ez magában foglalja a katasztrófák (pl. a Vezúv vagy a thérai vulkán kitörése), a csatateret (pl. Tollense), a hajótörések (pl. Ulu-Burun) és esetlegesen a járványos betegségek terjedésének vizsgálatát; ez utóbbira példa a *Yersinia pestis* baktérium nemrégiben történt azonosítása a Kr. e. 2900–1800 közötti időszakból származó eurázsiai sírokban. Az egyéni életrajzokra helyezett hangsúly, amelyet Kiss kötete példáz, magában hordozza a bronzkor mélyebb megértésének lehetőségét. Ezért a kötet nemcsak a tudományos közösség érdeklődésére tarthat számot, hanem szélesebb közönséget is megszólíthat, felkeltve a figyelmet az őskori régészet iránt.

IRODALOM

DE FALCO, M., AURINO, P., CAVAZZUTI, C., LUCARELLI, C., CANOVARO, C., LUGLI, F., et al. (2025). A multi-analytical approach to unveil Early Bronze Age population dynamics and metal exchange networks at the foot of Mount Vesuvius. *Scientific Reports* 15, 19492. <https://doi.org/10.1038/s41598-025-03024-5>

HARDING, A. (2021). *Bronze Age Lives*. Münchner Vorlesungen Zu Antiken Welten Ser. 6. Berlin – Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110705805>